فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سوم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۲، ص ص ۵۰-۲۹

بازنمایی تحولات اخیر جهان اسلام در گفتمان شبکه پرس تی وی

دکتر حسن بشیر[۱]
دانشیار معارف اسلامی و ارتباطات دانشگاه امام صادق(ع)
علی وحیدی فردوسی[۲]
دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات دانشگاه باقرالعلوم(ع) (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۹۲/۰۳/۱۷
تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۵/۰۳

چکیده
مقاله حاضر، گزیده‌ای از یک پژوهش علمی است که به‌منظور فهم فرایند جهت‌گیری‌ها و پارادایم‌های فکری و نظری در گفتمان خبری شبکه پرس تی‌وی نگاشته شده است. رویکرد نظری اتخاذ شده در این تحقیق تلفیقی از نظریات گفتمان، بازنمایی، برجسته‌سازی و تصویرسازی و رویکرد روشی آن «روش عملیاتی تحلیل گفتمان (پدام) و بازه پژوهش، اردیبهشت و خرداد سال ۱۳۹۰ است. نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که سیاست خبری شبکه پرس تی‌وی در قبال تحولات بحرین، لیبی و یمن در بعد داخلی تفاوت مهمی با بازنمایی تحولات سوریه داشته است. به این صورت که در بازنمایی تحولات داخلی یمن، بحرین و لیبی نفی رژیم‌های حاکم در این کشورها با تأکید بر مصادیق فساد و سرکوب و شکنجه مردم و برجسته‌سازی موضوعاتی از جمله نقض حقوق بشر و نقض آزادی‌های مذهبی مردم مورد تأکید بوده است. اما در خصوص سوریه لزوم اصلاحات (و نه تغییر رژیم) مورد تأکید قرار گرفته است. در بعد خارجی، نفی مداخلات خارجی به‌عنوان اصلی‌ترین سیاست بازنمایی در تحولات یمن، بحرین، لیبی و سوریه مورد توجه قرار گرفته است و در خصوص سوریه، عدم انزوای بین‌المللی حکومت بشار اسد به‌عنوان یک سیاست بازنمایی مورد توجه بوده است. همچنین سیاست خبری شبکه در قبال تحولات مصر و تونس، در بعد داخلی، پیگیری مطالبات قیام مردم، و در بعد خارجی، در خصوص اخبار مصر سیاست «نفی رابطه با اسرائیل» بوده است. اخبار پرس تی‌وی در بازه مطالعه‌شده به مسائل خارجی تونس نپرداخت.

واژه‌های کلیدی: بیداری اسلامی، روش عملیاتی تحلیل گفتمان (پدام)، بازنمایی، شبکه پرس تی‌وی، جهان اسلام.

---

1. bashir@isu.ac.ir
2. .alivahidi.f@gmail.com

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

مقدمه

تحولات بیداری اسلامی در منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه که تاکنون به تغییر برخی از رژیم‌های این منطقه انجامیده و موج تازه‌ای از به‌قدرت رسیدن اسلام‌گرایان را در پی داشته است (مسعودنیا و صادقی، ۱۳۹۲: ۹۹)، از جمله رخدادهایی است که رسانه‌های خبری در طول حیات خود به‌ندرت با آن مواجه می‌شوند و البته قوت و یا ضعف عملکرد یک رسانه در بازنمایی این چنین رخدادهایی و ارائه یک تصویر صحیح و یا معوج از آن ممکن است وجهه آن رسانه را نزد افکار عمومی به‌شدت بهبود بخشیده و یا اینکه مخدوش نماید. با توجه به طولانی شدن این قیام‌ها و این روند قدرت‌یابی جدید که انتظار می‌رود به‌تدریج در دیگر کشورهای منطقه نیز شاهد آن باشیم (همان: ۹۹)، نحوه جهت‌گیری رسانه‌های خبری به‌طور فرایندی در بازه‌های زمانی مختلف در خصوص هر یک از آنها امری مهم و درخور بررسی است. در این میان، گرچه می‌توان گفت که پرس تی‌وی از یک گفتمان کلان در این زمینه پیروی می‌کند که از انسجام خاصی برخوردار است، تبیین فرایند یا به‌عبارت دیگر، رویکردهای گفتمانی شبکه پرس تی‌وی به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین شبکه‌های خبری بین‌المللی و یکی از مهم‌ترین بازوهای دیپلماسی رسانه‌ای ج. ا. ایران در خصوص تحولات منطقه در ماه‌های گذشته و سپس فهم سیاست خبری محوری شبکه در قبال این تحولات، مسئله اصلی این پژوهش است.

به‌طور مشخص، در این مطالعه رویکردهای گفتمانی پرس تی‌وی در خصوص تحولات هر کدام از کشورهای تونس، یمن، بحرین، لیبی، مصر و سوریه که برخی مرحله تغییر رژیم را گذرانده‌اند و برخی دیگر همچنان دستخوش کشمکش هستند، مورد بررسی قرار خواهد گرفت. «مطالعه رویکردهای درون‌گفتمانی پرس تی‌وی در خصوص تحولات تونس، یمن، بحرین، لیبی، مصر و سوریه در اردیبهشت و خرداد ۹۰» و «تبیین عناصر گفتمانی غالب از بین رویکردهای درون گفتمانی در هر یک از کشورهای مورد بررسی» دو هدف اصلی از انجام این پژوهش بوده است. در این راستا، پرسش‌های زیر مورد توجه بوده‌اند:

۱- تحول جهت‌گیری‌ها و پارادایم‌های فکری و نظری در گفتمان خبری پرس تی‌وی در بازه زمانی اردیبهشت و خرداد ۹۰ در خصوص تحولات تونس، یمن، بحرین، لیبی، مصر و سوریه چگونه بوده است؟

۲- از میان تحولات گفتمانی در هر کدام از کشورهای مورد مطالعه، کدام یک از عناصر

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

(یـا کـدام عنصرها) جنبه غالب یافته، به‌طوری که می‌توان آن عنصر (یا عناصر) را به‌عنوان سیاست خبری پرس تی‌وی در بازنمایی تحولات آن کشور مورد استناد قرار داد؟

با توجه به اینکه این بررسی، کیفی و اکتشافی است، در آن فرضیه خاصی مطرح نشده و محققان در پی بررسـی رویکردهای درون‌گفتمانی تحولات منطقه در شبکه پرس تی‌وی در انتهای تحقیق بوده‌اند.

با وجودی که مدت زیادی از آغاز تحولات بیداری اسلامی نمی‌گذرد، ماحصل برگزاری همایش‌ها و نگارش مقالات متعدد درباره این پدیده ـ به‌طور کلی ـ و بررسی نقش رسانه‌ها در بازنمایی این رویداد کم‌نظیر ـ به‌طور ویژه ـ باعث شده تا آثار علمی نسبتاً زیادی در این زمینه تولید و منتشر شود که از این میان، چهار پژوهش زیر که با محوریت تحلیل گفتمان تحولات اخیر منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا انجام شده معرفی می‌گردد:

مقاله «دیپلماسی بحران‌سازی؛ سوریه و بازنمایی‌های رسانه‌ای»، اثر حسن بشیر (۱۳۹۰): این مقاله که در کتاب «رسانه‌های بیگانه: قرائتی باتحلیل گفتمان» منتشر شده است به تبیین نقـش رسـانه‌ها در تحولات اخیر در سـوریه پرداخته و نحوه بازنمایـی این تحولات در ۹ نشـریه واشـنگتن تایمز، سان تایمز، کرسـتین مانیتور، گاردین، السیاسه، الشرق الوسط، راسیسـکایا گازتا، اخبار الخلیج و ماینیچی از ۷ کشـور آمریکا، انگلسـتان، روسیه، ژاپن، عربستان، کویت و بحرین را با استفاده از روش تحلیل گفتمان بررسی کرده است.

پژوهشـی با عنوان «بررسـی چگونگی انعکاس خبر تحولات یمن و سـوریه در پرس تـی‌وی از منظـر تحلیل گفتمان»، اثر لقمان کریمی و آزاده نجفی: این پژوهش به بررسـی چگونگی نظم گفتمانی شـبکه خبری پرس تی‌وی در انعکاس تحولات یمن و سـوریه و روایـت آن از اعتراضات با اسـتفاده از رویکرد لاکلاو و مـوف در تحلیل گفتمان پرداخته است.

پژوهشـی با عنوان «تحلیل گفتمان پرس تی‌وی در انقلاب مصر؛ بررسـی سیاست‌های بازنمایی پرس تی‌وی در انقلاب مصر»، اثر وحیدی فردوسی: این پژوهش به بررسی نحوه انعکاس قیام مردمی مصر در شـبکه پرس تی‌وی با هدف اسـتخراج سیاست‌های خبری و نیز گفتمان این شبکه در خصوص این قیام و با استفاده از رویکرد لاکلاو و موف در تحلیل گفتمان پرداخته است.

یکی دیگر از مطالعاتی که با محوریت بررسـی بحران اخیر در یکی از کشورهای مورد

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

بحث در این پژوهش - کشـور سـوریه - انجام شده و به تبیین راهبرد ایران (البته از جنبه امنیتـی و نه رسـانه‌ای) در قبال این بحران پرداخته اسـت، در قالب مقالـه «تبیین راهبرد امنیتی ایران در قبال بحران سـوریه (۲۰۱۳-۲۰۱۱)» در شـماره اول از سال سوم فصلنامه «پژوهشهای سیاسی جهان اسلام» در سال ۱۳۹۲ به چاپ رسیده است.

نظریات تحقیق

۱. نظریه بازنمایی

در مطالعـات انتقادی و ارتباطی (بازنمایـی)، تولید معنا از طریق چارچوب‌های مفهومی و گفتمانی تعریف می‌شـود. آنچه ما واقعیت می‌نامیم، خارج از فرآیند بازنمایی نیسـت. البته این بدان معنا نیست که هیچ جهان مادی واقعی وجود ندارد، بلکه مهم این است که به آن جهان مادی واقعی، باید معنایی داده شود (معتمدنژاد و مهدی‌زاده، ۱۳۸۵: ۳).

برخـی معتقدنـد که اساسـاً «عمل رسـانه»[1] بازنمایی امـور پنهان و نهفته یـا باورها، ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌هاسـت؛ اما به‌منظور حفظ و تأمین اجماع و تظاهر به انتخاب آزاد، فعالیت‌هایش را پوشـیده نگه می‌دارد یا ارزش‌ها و سـاختارهای بنیادین را پنهان می‌سازد. سـاختارهای بنیادین همان ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌ها هسـتند که پنهان می‌مانند و درسـت و صحیـح فرض می‌شـوند و به‌عبارتی، در گفتار روزمره و در قالب عقل سـلیم، اشـاعه می‌یابند (معتمدنژاد و مهدی‌زاده، ۱۳۸۵: ٤). از این منظر، رسـانه‌ها را باید سـازنده محیط نمادینی دانست که تأثیر عمده آنها، شکل‌گیری تصویر ذهنی مخاطبان از دنیای اطراف است (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷: ۵۰). بازنمایی فرهنگی و رسانه‌ای نه امری خنثی و بی‌طرف، که آمیخته با روابط و مناسـبات قدرت جهت تولید و اشاعه معانی مرجّح در جامعه در راستای تداوم و تقویت نابرابری‌های اجتماعی است (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷: ١٦).

۲. نظریه گفتمان

گفتمان مجموعه‌ای از گزاره‌ها اسـت که هر زبان برای صحبت کردن راجع به نوع خاصی از دانـش درباره موضوعی تجهیز می‌کنـد؛ به‌عبارتی، نحوه‌ای از بازنمایی اسـت. گفتمان شامل یک گزاره نمی‌شود، بلکه چندین گزاره با هم درکارند تا چیزی را شکل دهند؛ میشل فوکو این وضع را «صورت‌بندی گفتمانی» می‌خواند (هال، ١٣٨٦: ٦٢). فوکو بر این عقیده

1. Media Work.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

اســـت که ماهیت گفتمان به‌گونه‌ای است که باعث بیان گزاره‌هایی خاص می‌شود و از بیان گزاره‌هـــای دیگر جلوگیری می‌کند. از نگاه فوکو، گفتمان نه‌تنها همیشـــه در قدرت بوده و دلالت بر قدرت دارد، بلکه از جمله نظام‌هایی است که قدرت از طریق آن، دست به دست می‌چرخد. فوکو معتقد اســـت که هر چیز و هر فعالیتی برای معنادار شـــدن باید بخشـــی از گفتمانی خاص باشد (فرقانی، ۱۳۸۰: ۲۳ـ۲۲).

اگر تلاش برای تجزیه و تحلیل محتوای رسانه‌ها در دهه ۱۹۷۰ تحت‌الشعاع ایدئولوژی قرار داشت، این نقش را در دهه ۱۹۸۰ «گفتمان فوکو» به خود اختصاص داد. تئوری‌های ناظر به ایدئولوژی در دهه ۱۹۷۰ نشان دادند که چگونه نظام معناهای مسلط از طریق رسانه‌ها و دیگر دستگاه‌های ایدئولوژیک جامعه اِعمال می‌شوند و افراد چگونه این ایدئولوژی مسلط را می‌پذیرنـــد یـــا در برابر آن واکنش و مقاومت نشـــان می‌دهنـــد. در اینجا تأکید بر قدرت اجتماعی اِعمال‌شـــده از بیرون (به بیان مارکسیســـتی، طبقه حاکم و به بیان کلی‌تر، مجموعه نظـــام اجتماعـــی) بود. در دهه ۱۹۸۰ انقلاب ســـاختارگرایانه منجر بـــه دگرگونی در بحث ایدئولوژی شـــد و این موضوع پیش آمد که نهادهای اجتماعی نظیر رســـانه‌ها چگونه معنا خلق می‌کنند. در اینجا نقش رسانه‌ها در بازآفرینی ایدئولوژی مطرح می‌شود. استوارت هال رســـانه‌ها را بخشی از «سیاست معنا بخشیدن» تعریف می‌کند و معتقد است که رسانه‌ها به رخدادهایی که در جهان به واقعیت می‌پیوندند، معنا می‌دهند. او می‌گوید که رسانه‌ها فقط به بازتاب واقعیت بســـنده نمی‌کنند؛ بلکه واقعیـــت را تعریف می‌کنند و به جای آنکه فقط معناهای موجود را منتقل کنند، از خلال گزینش و عرضه و ســـپس بازآفرینی و شـــکل‌دهی دوبـــاره به آن رویدادها، برای آنها معنـــا می‌آفرینند. از آنجا که هر واقعیتی معانی گوناگونی دارد، رســـانه‌ها با تکیه بر قدرتی که دارنـــد، تصمیم می‌گیرند که به هر رویدادی چه بهایی بدهند و آن را چگونه معنا کنند. در این برداشـــت، ایدئولوژی به رســـانه‌ها اعمال نمی‌شود، بلکه چیزی است که رسانه در خلق و ساختاربندی آن نقش دارد. ارتباط نزدیک میان معنا و عمل اجتماعی در تئوری گفتمانی که فوکو تهیه و تنظیم کرده است، نقشی بسیار مهم و اساسی دارد. از منظر او، اشکال جدید دانش به اشکال جدید قدرت و کنترل منتهی می‌شود. نهادهای اجتماعی جدید به جای کاربرد علنی زور و قدرت که ویژگی بارز جوامع ســـنّتی بود و در قالب حکومت‌های ســـلطنتی تجلی کرد، در تلاش هستند تا قدرت و اقتدار خود را مخفی نگه بدارند. از آثار فوکو در مطالعات رسانه‌ای استفاده شده است تا نشان دهد که

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

رسـانه‌ها مکانیسم‌ها یا دستگاه‌هایی هستند که قدرت گفتمان از طریق آنها اعمال می‌شود. بنابرایـن به بـاور فوکو، روابط قدرت بیشـتر در قالب زبان، نوع خبر، انواع سـاختمان یا شـیوه‌های دیدن و درک مسائلی نظیر اینکه عناصر سازندهٔ گفتمان هستند، متجلی می‌شوند تا در افراد یا سازمان‌ها (ویلیامز، ۱۳۸٦: ۱۷۷ـ۱۷٦).

اکنون باور همگانی این است که رابطه علایم، معانی و شرایط تاریخی و اجتماعی حاکم بر سـاختار نشانه‌ای گفتمان (مقال یا سخن)[1] از لحاظ محتوا قابل تحلیل است؛ و همین‌طور خبر که آن نیز نوعی گفتمان محسـوب می‌شـود. لذا گفتمان به گونه‌های کاربرد زبانی اشاره دارد کـه در نتیجـه یک کنش ارتباطی حاصل شـده‌اند و امکان تحلیل آنهـا وجود دارد. به دیگر سـخن، در حالی که گرامر یا دستور زبان قوانین کاربردهای زبانی را بررسی می‌کند تا واحدهای دسـتوری نظیر جمله، عبارت و گزاره را ایجاد نماید، گفتمان واحدهای بزرگ‌تر زبانی همچون بندها، مکالمات و مصاحبه‌ها را در بر می‌گیرد (شکرخواه، ۱۳۸۷: ۸۱-۸۰).

لاکلاو و موف از طریق بازخوانی و ساختارشـکنی نظریه‌های متفکرانی چون مارکس، گرامشـی، آلتوسر، فوکو، دریدا، لاکان، سوسور و دیگران، نظریه گفتمانی خود را در کتاب هژمونی و اسـتراتژی سوسیالیستی (۱۹۸۵) شکل داده‌اند. از نظر لاکلاو و موف هر عمل و پدیده‌ای برای معنادار شدن و قابل فهم شدن باید گفتمانی باشد. به‌عبارت دیگر، فعالیت‌ها و پدیده‌ها وقتی قابل فهم می‌شوند که در کنار مجموعه‌ای از عوامل دیگر در قالب گفتمانی خـاص قـرار گیرند. هیچ چیـز به خودی خود دارای هویت نیسـت، بلکـه هویتش را از گفتمانی که در آن قرار گرفته است کسب می‌کند.

برداشت لاکلاو و موف از گفتمان مؤید شخصیت رابطه‌ای هویت است. معنای اجتماعی کلمـات، گفتارها، اعمـال و نهادها را با توجه به بافت کلی‌ای که اینها خود بخشـی از آن هستند می‌توان فهمید. هر معنایی را تنها با توجه به عمل کلی‌ای که در حال وقوع است و هر عملی را با توجه به گفتمان خاصی]که آن عمل در آن قرار دارد[باید شناخت (سلطانی، ۱۳۸٤: ۷۰-۷۲).

۳. نظریه برجسته‌سازی

راجـرز و دیرینگ، برجسته‌سـازی را چنین تعریـف می‌کنند: فراگردی که به‌وسـیله آن، رسـانه‌های جمعی، اهمیت نسـبی موضوعـات و تأثیرات گوناگون را بـه مخاطب منتقل

1. discourse.

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام
۳۴
سال سوم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]
[DOI: 10.20286/priw-030229]

می‌کننـد (ویندال و دیگـران، ۱۳۸۷: ۳٦۲). برجسته‌سـازی، در واقـع، طبیعی جلوه دادن بزرگنمایی یک یا چند رویداد در رسانه‌هاسـت (شـکرخواه، ۱۳۸۲: ۸). از نظر سولیوان و دیگران، برجسته‌سـازی روشی است که رسـانه‌ها از طریق آن، دانسته یا ندانسته، مباحثه و آگاهی عمومی را سـاخت‌مند می‌کنند. از نظر وی، در زمینه برجسته‌سازی، دو گونه سؤال مطرح است: «یکی اینکه رسانه‌ها چه موضوعاتی را به مخاطب عرضه می‌کنند؟ دوم اینکه اطلاعـات در خصوص این موضوع چگونه ارائه می‌شـود؟» (سـولیوان و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۷-۲٦).

کاربرد برجسته‌سازی، روی این واقعیت متمرکز است که نه تنها مردم، اطلاعات واقعی درباره امور عمومی جهان را از طریق رسانه‌ها به‌دست می‌آورند، بلکه خوانندگان و بینندگان رسـانه‌ها به این مسـئله مهم نیز پـی می‌برند که با توجه به تأکیدی کـه بر نحوه ارائه خبر شـده است، چه اهمیتی برای آن خبر قائل شوند (اوگاوا، ۱۳۸۰: ۷۵-۷٤). اوگاوا همچنین معتقد اسـت که برجسته‌سـازی، روی کمیت یا حجم گزارش خبری نیز متمرکز می‌شود و فـرض را بر این قرار داده که کل میزان گزارش خبری مربوط به یک موضوع سیاسـی، به شـناخت خوانندگان و بینندگان نسبت به اهمیت آن موضوع بستگی دارد. به‌عبارتی، اثرات برجسته‌سـازی وسـایل ارتباط جمعی، نه‌تنها تحت تأثیر کمیت (زمان و فضای تخصیص یافته) خبر قرار دارد، بلکه کیفیت (محتوا) خبر نیز بر آن تأثیر می‌گذارد.

برجسته‌سـازی در اخبار تلویزیون بدین‌صورت اسـت که برخی اخبـار، خیلی زود و در معرفی اهم اخبار گفته می‌شـود، زمان بیشـتری به آنها اختصاص داده می‌شود و توسط برخی اخبار پیش‌زمینه‌ای تکمیل می‌شـود و دارای تصاویر ویدئویی سر صحنه نیز هست. برجسته‌سـازی، از آن جهت مهم اسـت که می‌تواند تأثیر و نفوذ عمیقی در جهت توسـعه آینده کشـور و تدوین سیاسـت‌ها و قوانین جدید بگذارد (دفلور و دنیس، ۱۳۸۳). اینگر و همکاران وی دریافتند که بخش خبری تلویزیون ممکن اسـت به واسطه برجسته‌سازی، بر انتخابات ریاسـت‌جمهوری اثر داشته باشد. این موضوع که «زمینه‌چینی» نام دارد، فرایندی اسـت که طی آن رسـانه‌ها به برخی موضوعات توجه می‌کننـد و موضوعات دیگر را در نظـر نمی‌گیرند و از این طریق، معیارهایی را که با آنها مردم نامزدهای انتخاباتی را ارزیابی می‌کنند، تغییر می‌دهند (سورین و تانکارد، ۱۳۸٦: ۳۳۸-۳۳۷). زمینه‌چینی، در واقع دومین گام برنامه‌ریزی ارتباطی است که از این طریق، رسانه‌ها می‌کوشند با ارائه یک زمینه قبلی به

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

مخاطب، زمینه‌ای برای تفسیر ارتباط آتی فراهم کنند. از این نظر، برجسته‌سازی به اهمیت موضوع اشـاره می‌کند؛ ولی زمینه‌چینی مشخص می‌کند که آیا موضوعی خوب است یا بد (ویندال و دیگران، ۱۳۷٦: ۳۵۷).

رویکـرد برجسته‌سـازی محتوای رسـانه، روابط بین واقعیت و گزینش وقایع توسـط رسانه‌ها و تأثیر آن بر روی ادراک عموم را مقایسه می‌کند. تحقیق برجسته‌سازی ثابت کرده اسـت که اشـکال ذهنی مردم به‌ویژه آنهایی که ارتباط مستقیمی با واقعیت ندارند از طریق رسـانه‌ها جهت داده می‌شـوند؛ در حالی‌که، موضوعات مطرح شده در رسانه‌ها ثابت کرده است که این موضوعات، با مخاطب (عامه مردم) ارتباط کمتری دارد.

٤. نظریه تصویرسازی (انگاره‌سازی)

تصاویری که ما از پدیده‌ها، موضوعات، شخصیت‌ها و رویدادهای محیط پیرامون خود در ذهـن داریم، مجموعه‌ای از انگاره‌ها را برای قضاوت دربـاره تصاویر جدید در اختیارمان می‌گذارد. در واقع، هرگونه قضاوت درباره تصاویر یا انگاره‌های جدید، ما را به انگاره‌های قدیـم که در ذهـن داریم، ارجاع می‌دهـد (مسـعودی، ۱۳۸۲: ۱٤٥-۱۲۳). ارائه انگاره‌ای از شـخصیت‌ها، مکان‌ها، اشـیاء و رویدادها به مخاطب، انگاره‌سـازی خبری نام دارد. در انگاره‌سـازی، با بازتاب واقعیت‌ها سـروکار نداریم. واقعیت‌ها دسـت‌کاری شده و توأم با تفسیر پنهان ارائه می‌شوند (غفاری، ۱۳۷٤: ۲۱).

حمید مولانا معتقد اسـت که انگاره یا تصویر از سـه قسـمت تشـکیل شـده اسـت: احساسـات، ادراک و آگاهی، و عملکرد. در بعد احساسـی یا ارزشـی، دوسـت داشتن یا نداشـتن یک موضوع یا شیء، مورد نظر اسـت و اغلب با موافقت یا عدم موافقت ادراکی سـروکار دارد. بُعد ادراکی یا آگاهی یک انگاره، دانش ما از طبیعت همیشـگی یا موروثی موضوع یا پدیده مورد نظر است و خصایص آن را بیان می‌کند. بعد عملکردی یک انگاره با جنبه‌های رفتاری فرد، چگونگی برخورد با موضوع مورد نظر و کلیه ترکیبات و مشخصات آن سروکار دارد. برای مثال، در سطح بین‌الملل، بعد احساساتی یک فرد یا یک گروه، بیانگر دوست داشتن و یا نفرت آن شخص و گروه از کشورها، فرهنگ‌ها و سازمان‌های مختلف است؛ در حالی‌که بعد ادراکی، قدرت یا ضعف این کشورها و فرهنگ‌ها و سازمان‌ها را از نظر افراد و گروه‌ها بیان می‌کند. این تعاریف، به نسبت فرد و یا نوع انگاره ذی‌ربط متفاوت است (مولانا، ۱۳۷۵: ۱۰).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

روش‌شناسی تحقیق

روش تحلیل گفتمان مورد استفاده در این پژوهش، «روش عملیاتی تحلیل گفتمان» (پدام)[1] است که در چندین تحقیق دانشگاهی و مقاله علمی روایی آن مورد آزمایش و تأیید قرار گرفته است.[2]

روش عملیاتی تحلیل گفتمانی (پدام): این روش شامل پنج سطح تحلیلی است. این سطوح عبارتند از: سطح ـ سطح، سطح ـ عمق، عمق ـ سطح، عمق ـ عمق (عمیق) و عمیق‌تر. هر سطح دارای ویژگی‌هایی است که در ادامه تشریح می‌شوند. بر دو سطح اول (سطح ـ سطح) و دوم (سطح ـ عمق) نوعی از توصیف حاکم است که با مرحله «توصیف» در روش فرکلاف نیز شباهت دارد؛ اما تفاوت اساسی آن با روش مزبور در نوع انتخاب کلمات و جملات موجود در متن برای انجام تحلیل است.

سطح اول (سطح ـ سطح) با نام «برداشت از اصل متن» در صدد کشف کلمات و جملاتی است که در متن دارای بار معنایی خاص در راستای اهداف تحقیق باشند. این برداشت، یک انتخاب آگاهانه است که کلیه جملات مرتبط با هدف تحقیق را گزینش و برای انجام مراحل بعدی در ستون اول تحلیل در روش پدام درج می‌نماید. این سطح از تحلیل، سطحی‌ترین و ظاهری‌ترین بخش تحلیل گفتمان است و در تحقیق حاضر، عمدتاً با تمرکز بر لید[3] خبرها مورد مطالعه قرار گرفته است؛ چرا که متون بررسی شده در این تحقیق، خبر هستند و عمدتاً هم با استفاده از سبک هرم وارونه[4] تنظیم شده‌اند. از آنجایی

1. Practical Discourse Analysis Method (PDAM).

۲. این روش توسط حسن بشیر، دانشیار دانشگاه امام صادق(ع) ارائه شده است. برخی از مطالعاتی که با استفاده از این روش انجام شده به این شرح می‌باشند: ۱- کتاب: **خبر: تحلیل شبکه‌ای و تحلیل گفتمان**، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، ۱۳۸۹؛ ۲- کتاب: **رسانه‌های بیگانه، قرائتی با تحلیل گفتمان**، انتشارات سیمای شرق، ۱۳۹۰؛ ۳- «مطالعه مقایسه‌ای رویکردهای انتخاباتی: تحلیل گفتمان سرمقاله‌های جمهوری اسلامی و کیهان درباره دومین مرحله انتخابات مجلس هشتم (از ۲۵ اسفند ۸۶ تا ۶ اردیبهشت ۸۷)»، **فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی مرکز تحقیقات صدا و سیما**، سال ۱۶، شماره ۱، پیاپی ۵۷، بهار ۱۳۸۸، صص ۱۱۴-۹۳؛ ٤- **تحلیل گفتمان نشریات دانشجویی**، وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری، ۱۳۸۸؛ و چندین منابع دیگر که به جهت رعایت اختصار ذکر نگردید.

۳. به اولین عبارات خبر یا همان بند اول خبر ـ مخصوصاً در سبک هرم وارونه ـ که خواننده را هدف قرار داده و او را غافلگیر می‌کند «لید» می‌گویند. لید در واقع خلاصه مهم‌ترین مطلب خبر است که در یک یا دو جمله خواننده را در جریان اصلی‌ترین بخش خبر می‌گذارد و او را به خواندن بقیه خبر ترغیب می‌کند.

٤. در این سبک از نگارش خبر، قاعده هرم حاوی جذاب‌ترین و در بسیاری از مواقع حاوی مهم‌ترین بخش خبر است و کم‌ارزش‌ترین مطلب که حاوی بی‌اهمیت‌ترین بخش‌های ماجراست در نوک هرم قرار می‌گیرد. در واقع در سبک هرم وارونه مطالب با توجه به میزان اهمیت آنها از بالا به پایین تنظیم می‌شوند.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

که در سبک هرم وارونه عمده‌ترین مباحث معمولاً در ابتدای خبر و در قالب لید مطرح می‌شود، در این تحقیق بررسی متن لید در اخبار مورد توجه قرار گرفته است (این، می‌تواند اصلی‌ترین تفاوت تحلیل گفتمان خبر و تحلیل گفتمان (مثلاً) یک سرمقاله در نقطه عزیمت تحلیل باشد). به‌عبارت دیگر، از تکنیک انتخاب لید ـ به‌عنوان یکی از ابزارهای مورد استفاده تولیدکننده متن خبر در جهت برجسته‌سازی بخشی از خبر به‌عنوان اصلی‌ترین بخش متن و نیز برجسته‌ترین بخش متن به لحاظ ارزش خبری ـ استفاده شده است.

سطح دوم تحلیل در این روش، «جهت‌گیری و گرایش متن» نامیده می‌شود و همسان با بخشی از سطح دوم فرایند تفسیر در نگاه فرکلاف، یعنی«معنای کلام» است. در اینجا معانی جملات نه‌تنها در قالب کلمات و معناهای صریح و ضمنی آنها به شکل انفرادی و ترکیبی مورد توجه قرار می‌گیرند، بلکه فراتر از آن به جهت‌گیری‌ها و گرایش‌های گوناگون جملات و در نهایت خود متن، نسبت به مسائل مختلف اما مرتبط با موضوع تحقیق نیز توجه می‌شود. ستون دوم جدول پدام، جهت‌گیری‌ها و گرایش‌ها را نشان می‌دهد و از آنجایی که «گرایش و جهت‌گیری متن»، مفاهیمی عمیقاً ارزشی هستند، به گفته ون‌دایک انتخاب یک واژه به‌جای واژه‌ای دیگر نشان از ارزش‌ها و باورهای انتخاب‌کننده دارد.

سطح سوم تحلیل با روش «پدام»، سطحی نیمه‌عمیق از تحلیل است که آغاز ورود به مباحثی است که در مبانی نظری این تحقیق هم بدان‌ها اشاره شده است و ذیل ستونی با نام «تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن» آمده و همسان با بخش دیگری از سطح سوم فرایند تفسیر فرکلاف یعنی «انسجام موضعی» است. از آنجایی که منظور فرکلاف، «برقراری انسجام فراگیر و کلی بین تمامی اجزاء یک متن نیست، بلکه بحث در زمینه برقراری انسجام در بخش معینی از یک متن است» (فرکلاف، ۱۳۸۷: ۲۱۸)، تحلیل در این مرحله، به سطح نهایی خود نمی‌رسد و ارتباط با دیگر سلول‌های جدول در آن مورد بررسی قرار نمی‌گیرد. آنچه از این سطح تحلیل به‌دست می‌آید، تشریح بافتی[1] است و در این مرحله، تحلیل‌گر در صدد کشف رابطه متن با زمینه خلق متن و بینامتنیّت‌های مورد استفاده پدیدآورنده متن است.

سطح چهارم تحلیل در این روش (عمق ـ عمق)، همسان با سطح چهارم از مرحله تفسیر، یعنی «ساختار و جان‌مایه متن» و نیز مرحله تبیین در نگاه فرکلاف است. این

1. Contextual.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

مرحله، مرحله خروج از ساختار ظاهری متن و توجه به فرامتن‌های مرتبط با متن است. در این مرحله تلاش می‌شود میان متن، زمینه و فرامتن‌های مرتبط با متن پلی ایجاد شده و «معانی» نهفته متن، خود را هویدا کند. مقایسه سلول‌های جدول با هم و استنتاج از آنها در این مرحله صورت می‌گیرد. این سطح، «سطح عمیق» تحلیل گفتمان به روش پدام است.

در پژوهش حاضر، در سطح چهارم اخباری که سطح سومشان مشابه بوده‌اند، در قالب مقولات همسو تجمیع شده، تکرارشان در خصوص آن کشور احصا شده و سپس تلاش شده تا با استفاده از سلول‌های اول و دوم در تحلیل گفتمان هر یک از آنها، این مقولات در بازه مورد بررسی معنادار شوند.

سطح پنجم در تحلیل گفتمان پدام که به‌نوعی خروج از روش فرکلاف است، سطح «عمیق‌تر» تحلیل نام دارد که در این تحقیق به بررسی گفتمان‌های حاکم بر اخبار برای تولید معانی می‌پردازد و به‌نوعی خروج از تحلیل خبر با هدف بررسی رویکردهای درون‌گفتمانی مشرف بر آن و مقایسه گفتمان‌های مختلف است. در این مرحله، متن، بینامتنیت و فرامتن، همزمان مورد توجه قرار گرفته و تحلیل نهایی ارائه می‌شود. مقایسه گفتمان‌های مختلف اجتماعی (هدف از آن تنها تحلیل متن نبوده و از آن برای بهره‌گیری ابزاری جهت درک ملموس‌تر استفاده می‌شود)، کشف نقاط قوت و ضعف هر کدام از این گفتمان‌ها است و در نهایت، اختیار گفتمان برتر یا عناصر برتر گفتمانی در این مرحله صورت می‌گیرد.

در اینجا مفسر یا تحلیل‌گر حضور کامل و تام داشته و قرائت نهایی توسط مفسر و تحلیل‌گر صورت می‌گیرد که با استفاده از متن، زمینه، بینامتنیت‌های پدیدآورنده و تحلیل‌گر، فرامتن‌های متن اصلی با گرایش پدیدآورنده و فرامتن‌های احتمالی متن با گرایش تحلیل‌گر مورد استفاده قرار گرفته و تحلیل اساسی صورت می‌گیرد. اینجا است که نوعی از جمع‌بندی در شکل خط مشی یا رویکردهای خیلی کلان بوجود می‌آید. بدین‌ترتیب، در این مرحله است که کار تئوریک جدیدی صورت می‌گیرد. یعنی در این‌گونه از تحلیل گفتمان، اگرچه از تحلیل یک مورد استفاده می‌شود، تحلیل این مورد، به‌تنهایی هدف نبوده و نیل به نظرات جدید، هدف این روش است. در نتیجه، غایت روش پدام، تنها تولید نظرات و دیدگاه‌های خاص موقعیتی است که در جهت بسط گفتمان و کشف معانی نهفته آنها است.

همان‌گونه که قبل نیز گفته شد، اصلی‌ترین مسئله مطرح شده در این تحقیق، بررسی

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

و ارائه تحولات گفتمانی شـبکه پرس تی‌وی در خصوص تحولات اخیر کشورهای مصر، تونس، لیبی، بحرین، یمن و سـوریه و در نهایت، کشـف عناصر برتر گفتمانی است. برای کشـف تحولات مذکور، تحلیل کلیه رویکردهای اخبار در این مدت، اسـتنتاج محورهای اصلـی هر رویکرد، مقایسـه رویکردهای مزبـور و بالاخره درج فرایندهـای گفتمانی در شـیوه‌های مختلف طرح اخبار صورت گرفته و نهایتاً جمع‌بندی به‌دسـت آمده ارائه شـده است.

نکتـه دیگر اینکه آنچه در این مطالعه و در کشـف عناصـر گفتمانی برتر پرس تی‌وی (سـطح پنجم تحلیل در روش پدام) نسـبت به تحولات هر یک از کشورهای مورد مطالعه مبنای عمل اسـت حجم (تعداد) مقولات مشابه است. به‌عبارت دیگر، در مطالعه تحولات گفتمانی آنچه که موجب تفوق برخی از عناصر گفتمانی نسـبت به عناصر دیگر می‌شـود، حجم بیشـتر پرداختن به آن عناصر در بازنمایی گفتمانی اسـت. در واقع، پس از احصای تحـولات گفتمانی در سـطح چهارم تحلیل، در سـطح عمیق‌تر در خصـوص هر یک از کشـورهای مورد بررسـی، مقوله (یا مقولاتی) که دارای بیشترین حجم تکرار باشد، مقوله محوری (سیاسـت خبری و بازنمایی) شـبکه در قبال آن کشـور قلمداد می‌شود. انتخاب مقولاتی که دارای بیشـترین حجم در میان دیگر تحولات گفتمانی هستند و استناد به آن‌ها به‌عنـوان مقولات محوری، از رهگذر نظریه برجسته‌سـازی ـ به‌عنوان یکی از مبانی نظری این پژوهش ـ قابل فهم اسـت. سطح اول تا سوم در پژوهش حاضر، جهت تحلیل گفتمان هر یک از اخبار مورد استفاده قرار گرفته‌اند (تحلیل افقی) و سپس سطح چهارم متکفل فهم تحولات گفتمانی و در نهایت، سـطح پنجم ابزاری جهت اسـتخراج عناصر و پارادایم‌های محوری در میان تحولات گفتمانی هر کشور است.

جامعه آماری: اخبار بخش کوتاه سـاعت‌های ۳:۰۰ و ۱۱:۰۰ بامداد و بخش مشـروح سـاعت ۱۹:۳۰ شـبکه پرس تی‌وی در بازه زمانی اردیبهشـت و خرداد ۱۳۹۰ جمعاً ۱۲٤ بخش خبری مشـروح و کوتاه) جامعه آماری این مطالعه را تشـکیل می‌دهد. تعداد اخبار این ۳ بخش خبری در بازه زمانی اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۰ جمعا ۲۳۳۲ خبر بوده است.

حجم نمونه: اخبار بخش کوتاه ۳:۰۰ و ۱۱:۰۰ بامداد و بخش مشـروح ۱۹:۳۰ شـبکه که به تحولات کشورهای یمن، سوریه، مصر، لیبی، تونس و بحرین می‌پردازند. بخش‌های انتخاب‌شده، بخش‌های میانی از نوبت‌های خبری پرس تی‌وی هستند.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

واحد تحلیل: مهمترین واحد تحلیل در این بررسی، «خبر» است.

اعتبار: تعریف اعتبار این اســت که تا چه حد پرســش‌ها یا معرف‌های تشــکیل‌دهنده تحقیق، ابزار مناسب برای نشان دادن ویژگی‌های اندازه‌گیری‌شده هستند. در این تحقیق، در تحلیل گفتمان هر خبر از مراحل تبیین‌شــده در روش عملیاتی تحلیل گفتمان استفاده شده اســت. همچنین علی‌رغم استفاده از ترجمه اخبار ـ به‌جای رجوع به متن انگلیسی خبرها ـ به‌نظر می‌رســد احتمال سوگیری معنادار در نتایج این مطالعه منتفی است چرا که خردترین ســطح تحلیل خبر در این مطالعه، عبارات و جملات هســتند و نه واژگان ـ و با توجه به وفادار بودن مترجم به جملات و تلاش برای انتقال مفاهیم هر عبارت یا جمله از انگلیسی به فارسی، نتایج حاصله در نهایت، قابل دفاع هستند.

پایایی: پایایی در تحقیقات پیمایشــی و تحلیل محتوا به معنی اطمینان از عینی‌گرایی در تحقیق اســت، اما در روش تحلیل گفتمان با توجه به اینکه تفســیر و تبیین به‌وسیله محقق صــورت می‌گیرد، این احتمال وجود دارد که محقق دیگــری در رویارویی با متن اخبار یا گزارش‌های خبری، نتیجه‌گیری متفاوت داشته باشد. البته با توجه به تبعیت محقق از طرح روش عملیاتــی تحلیل گفتمان به‌عنوان یــک روش مطالعاتی، احتمال اینکه محقق دیگری نیز نتیجه‌گیری مشــابهی از بررسی متون (خبر و گزارش خبری) مذکور به‌عمل آورد بسیار زیاد است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

بحث و جمع‌بندی

۱. سیاست بازنمایی محوری در خصوص هر یک از ٦ کشور بررسی شده (سطح پنجم تحلیل)

۱-۱. بحرین

از مجموع ۲۳۳۲ خبر پخش شده در ۳ بخش خبری ۳:۰۰، ۱۱:۰۰ و ۱۹:۳۰ در بازه اردیبهشت و خـرداد ۹۰ (۱۲٤ بخش خبری مشـروح و کوتاه)، مجموعـاً ۱۵۷ خبر به تحولات بحرین اختصاص داشـت که حدود ٦/۷ درصد از کل اخبار را در بر می‌گیرد. در این مدت سیاست بازنمایی پرس‌تی‌وی در خصوص تحولات بحرین در دو محور کلی قابل تقسیم است:

۱- تصویرسازی شبکه نسبت به رژیم حاکم در بحرین، و ۲- تصویرسازی شبکه نسبت بـه روابط خارجی بحرین، و از میان این دو محور، تمرکز اصلی پرس‌تی‌وی بر محور اول یعنی تصویرسازی شبکه نسبت به رژیم حاکم بوده است.

نتایج پژوهش حاضر نشـان می‌دهد عمده‌ترین راهبرد خبری پرس تی‌وی در خصوص رژیم آل خلیفه در این شـبکه عبارتند از: ۱- تئوریـزه کردن لزوم تغییر حکومت از طریق برجسته‌سـازی حجم گسـترده سـرکوب‌های رژیم و بازنمایی موارد متعدد نقض حقوق بشـر؛ ۲- شـکنجه زندانیان و نقض آزادی‌های مذهبی از سـوی رژیم حاکم در بحرین؛ و ۳- بازنمایـی مطالبات مردمی در تغییر رژیم بحرین به‌عنوان تأکیدی بر اینکه رژیم بحرین پایگاه مردمی خود را از دست داده است.

حمایت گسـترده عربستان سعودی و آمریکا از رژیم بحرین در سرکوب مردم و نقض حقوق بشر به‌طور گسترده در پرس تی‌وی مورد تأکید قرار گرفته و به تنش‌های دیپلماتیک در روابط بحرین ـ ایران به‌صورت بسیار محدود اشاره شده، اما این موضوع برجسته نشده و لذا به‌عنوان سیاست خبری پرس تی‌وی در خصوص بحرین قابل استناد نیست.

هرچند تأکید بر «اصلاحات عادلانه» به‌عنوان یکی از مطالبات مردمی در راهپیمایی‌های بحریـن در یکی از خبرها، سـطح بازنمایی مطالبات را از «تغییـر رژیم» به «اصلاحات در رژیم» تغییر داد، حجم بسـیار کـم این مقوله (۱ خبر) در مقابـل جهت‌گیری اصلی اخبار بحرین در شـبکه یعنی تئوریزه کردن لزوم تغییر رژیم (۱٤۲ خبر) تأثیری در گفتمان غالب شـبکه در قبال بحرین نداشـته و از این منظر در بازه مورد بررسی نمی‌توان جهت‌گیری و پارادایم‌هـای فکری و نظـری پرس تی‌وی در گفتمان‌های مختلف در قبال بحرین را دچار تناقض گفتمانی دانست.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

۱-۲. لیبی

از مجمـوع ۲۳۳۲ خبـر پخش شـده در ۳ بخـش خبـری ۳:۰۰، ۱۱:۰۰ و ۱۹:۳۰ در بازه اردیبهشت و خرداد ۹۰ (۱۲٤ بخش خبری مشروح و کوتاه)، مجموعاً ۱۵۲ خبر به تحولات لیبـی اختصاص داشـت که حدود ٦/۵ درصد از کل اخبـار را در بر می‌گیرد. در این مدت سیاسـت بازنمایی پرس تی‌وی در خصوص لیبی در دو محور کلی قابل تقسـیم است: ۱- تصویرسازی شـبکه نسبت به حضور نظامی ناتو در لیبی؛ و ۲- تصویرسازی شبکه نسبت بـه جنگ داخلی بین نیروهای قذافی و انقلابیون. از میان این دو محور، تمرکز اصلی پرس تی‌وی بر محور اول یعنی حضور نظامی ناتو در لیبی بوده است.

در خصوص حضور نظامی ناتو در لیبی، شبکه با نهی دخالت نظامی ناتو در لیبی تأکید اصلـی را بر تعدی ناتـو از مأموریت اصلی‌اش در لیبی ـ یعنی حفاظـت از غیر نظامیان ـ گذاشـته است. برجسته‌سازی وضع اسف‌بار غیرنظامیان و گسترش بحران انسانی در مدت مداخله نظامی ناتو در لیبی از این منظر قابل توجیه است.

در خصوص جنگ داخلی ـ بین نیروهای رژیم قذافی و انقلابیون ـ به‌نظر می‌رسـد تمرکز اصلی شبکه بر تئوریزه کردن لزوم تغییر رژیم قذافی از طریق برجسته‌سازی مصادیق مختلف اعمال خشونت از سوی این رژیم بوده و در مجموع تصویری منفی از رژیم حاکم ارائه می‌نماید.

۱-۳. یمن

از مجمـوع ۲۳۳۲ خبـر پخش شـده در ۳ بخـش خبـری ۳:۰۰، ۱۱:۰۰ و ۱۹:۳۰ در بازه اردیبهشت و خرداد ۹۰ (۱۲٤ بخش خبری مشروح و کوتاه)، مجموعاً ۱٤۱ خبر به تحولات یمن اختصاص داشت که حدود ٦ درصد از کل اخبار را در بر می‌گیرد.

در این مدت سیاسـت بازنمایی پرس تی‌وی در خصوص یمن در سه محور کلی قابل تقسـیم است: ۱- تصویرسازی شبکه نسبت به شرایط داخلی یمن؛ ۲- تصویرسازی شبکه نسبت به شرایط مطلوب؛ و ۳- تصویرسازی شبکه نسبت به دخالت‌های خارجی). از میان این سه محور، تمرکز اصلی پرس تی‌وی بر محور اول یعنی شرایط داخلی یمن بوده است.

در خصوص شرایط داخلی در یمن، شبکه تمرکز اصلی خود را بر نفی علی عبدالله صالح و لزوم محاکمه وی قرار داده است. بیان مصادیق مختلفی از سرکوب‌های صورت‌گرفته از سوی رژیم و مطالبه «محاکمه صالح» از سوی مردم، در این راستا قابل تحلیل است.

تئوریزه کردن شـرایط مطلـوب در یمن، یکی دیگر از محورهایی اسـت که با زخمی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

شـــدن علی عبدالله صالح و انتقال وی به عربســـتان در دستور کار شبکه قرار گرفت. در این خصوص، تمرکز بر سیاســـت خبری (تئوریزه کردن لزوم تشـــکیل دولت انتقالی) از طریق طرح آن به‌عنوان اصلی‌ترین مطالبه مردم یمن در دستور کار قرار گرفت.

همچنیـــن موضـــوع دخالت‌های خارجـــی در یمن، به‌عنوان یک محـــور کلی اگرچه حجـــم قابـــل توجهی را در میـــان اخبار یمن به خـــود اختصاص نداده اســـت، به‌لحاظ جهت‌گیـــری در قالب یک محور مجزا قابل تفکیک اســـت. در این محور، تمرکز اصلی بـــر حمایت‌های آمریکا و عربســـتان از رژیم یمن در ســـرکوب مخالفـــان و نیز ماهیت ضدآمریکایی و ضدعربســـتانی قیام مردمی یمن بوده اســـت.

۱-٤. سوریه

از مجموع ۲۳۳۲ خبر پخش شده در ۳ بخش خبری ۳:۰۰، ۱۱:۰۰ و ۱۹:۳۰ در بازه اردیبهشت و خرداد ۹۰ (۱۲٤ بخش خبری مشروح و کوتاه)، مجموعاً ٦۳ خبر به تحولات سوریه اختصاص داشت که حدود ۲/۷ درصد از کل اخبار را در بر می‌گیرد. در این مدت سیاست بازنمایی پرس تی‌وی در خصوص سوریه در دو محور کلی قابل تقسیم است: ۱- تصویرسازی شبکه نسبت به شرایط داخلی؛ و ۲- تصویرسازی شبکه نسبت به دخالت‌های خارجی. از میان این دو محور، تمرکز اصلی پرس تی‌وی بر محور اول یعنی شرایط داخلی سوریه بوده است.

در خصوص بازنمایی شرایط داخلی در سوریه، شبکه با پوشش خبری کشتار معارضان و نیروهای دولتی، کشتار نیروهای دولتی را برجسته‌سازی می‌نماید. در خصوص هویت عاملان کشتارهای سوریه، شبکه، دو سیاست خبری را در پیش گرفته است که مکمل یکدیگر هستند: از یک طرف، هویت عوامل کشتار را نامعلوم معرفی می‌کند و از سوی دیگر، با برجسته‌سازی پوشـــش اعترافات معارضان مسلح به کشـــتار مردم، عملاً معارضان مسلح را مقصر اصلی در این کشتارها معرفی می‌نماید. همچنین تئوریزه کردن لزوم انجام اصلاحات در سوریه از دیگر سیاست‌های خبری شبکه در خصوص تحولات داخلی سوریه است.

در خصوص بازنمایی دخالت‌های خارجی در تحولات ســـوریه، برجسته‌ســـازی نقش کشـــورهای خارجی ـ به‌طور خاص: ترکیه، آمریکا، فرانسه و اتحادیه اروپا در ناآرامی‌های ســـوریه مورد تأکید قرار گرفته اســـت. عدم انزوای ســـوریه در ســـطح بین‌المللی یکی از سیاســـت‌های خبری پرس تی‌وی اســـت که در خصوص روابط دولت بشار اسد با جامعه جهانی برجسته شده است.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

۱-۵. مصر

از مجمـوع ۲۳۳۲ خبـر پخش شـده در ۳ بخـش خبـری ۳:۰۰، ۱۱:۰۰ و ۱۹:۳۰ در بازه اردیبهشت و خرداد ۹۰ (۱۲٤ بخش خبری مشروح و کوتاه)، مجموعاً ۵۷ خبر به تحولات مصر اختصاص داشـت که حدود ۲/۵ درصـد از کل اخبار را در بر می‌گیرد. در این مدت سیاسـت بازنمایی پرس تی‌وی در خصوص مصر در دو محور کلی قابل تقسیم است: ۱- تصویرسازی سیر تحولات داخلی مصر پس از سقوط مبارک؛ و ۲- تصویرسازی شبکه در خصوص روابط خارجی در مصر جدید. از میان این دو محور، سیاسـت خبری شـبکه بر محور اول یعنی بازنمایی تحولات داخلی مصر متمرکز بوده است.

در خصوص تحولات داخلی در مصر، شبکه تمرکز اصلی را بر پی‌گیری مطالبات قیام مردم مصر قرار داده اسـت و با برجسته‌سازی رویدادهایی از قبیل «دادگاه حسنی مبارک و دیگر عوامل رژیم» و نیز موضوعاتی از جمله «وحدت ملی» و «دموکراسـی‌خواهی» که از جمله اصلی‌ترین مطالبات مردم مصر بوده اسـت، همچنان این موضوعات را مورد مطالبه مردم معرفی می‌کند. تأکید بر برآورده نشـدن برخی از مطالبات قیام در مصر، به‌عنوان یک سیاسـت خبری در بازه فوق مورد تأکید بوده اسـت. در خصوص روابط خارجی در مصر جدید، سیاسـت خبری شـبکه تمرکز بر نفی رابطه مصر با اسـرائیل و مطالبه از سرگیری روابط با فلسطینیان در مصر جدید بوده است.

۱-٦. تونس

از مجمـوع ۲۳۳۲ خبـر پخش شـده در ۳ بخـش خبـری ۳:۰۰، ۱۱:۰۰ و ۱۹:۳۰ در بازه اردیبهشت و خرداد ۹۰ (۱۲٤ بخش خبری مشروح و کوتاه)، مجموعاً ۱۷ خبر به تحولات تونس اختصاص داشت که حدود ۰/۷ درصد از کل اخبار را در بر می‌گیرد و به لحاظ حجم پوشـش خبری، کمترین میزان در بین ٦ کشور بررسـی شده است. در این مدت، سیاست بازنمایـی پرس تی‌وی در خصوص تونس عمدتاً تمرکز بر تصویرسـازی سـیر تحولات داخلی پس از فرار زین‌العابدین بن علی است.

در خصوص تحولات داخلی در تونس، شبکه تمرکز اصلی را بر پی‌گیری مطالبات قیام مردم تونس قرار داده است و با برجسته‌سازی رویدادهایی از قبیل «دادگاه غیابی بن‌علی و همسرش» و نیز موضوعاتی از جمله مطالبه مردم در حذف بقایای رژیم بن‌علی از عرصه سیاسی تونس همچنان تغییر رژیم را که اصلی‌ترین خواست قیام مردم تونس بوده است تحقق‌نایافته بازنمایی می‌کند.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

۲. بررسی مقایسه‌ای سیاست بازنمایی محوری پرس تی‌وی در قبال تحولات بیداری اسلامی کشورهای منطقه

ردیف	نام کشور	میزان پوشش	درصد پوشش	نحوه بازنمایی
۱	بحرین	۱۵۷ خبر	٦/۷	♦ نفی رژیم (تئوریزه کردن لزوم تغییر) ♦ حمایت گسترده عربستان و آمریکا از رژیم حاکم در سرکوب‌ها و نقض حقوق بشر
۲	لیبی	۱۵۲ خبر	٦/۵	♦ تصویرسازی نسبت به حضور نظامی ناتو در لیبی؛ دخالت نظامی ناتو در لیبی (تعدی ناتو از مأموریت اصلی‌اش در لیبی) ♦ تصویرسازی نسبت به جنگ داخلی بین نیروهای قذافی و انقلابیون؛ نفی رژیم قذافی (تئوریزه کردن لزوم تغییر رژیم قذافی)
۳	یمن	۱٤۱ خبر	٦	♦ تصویرسازی نسبت به شرایط داخلی یمن؛ نفی علی‌عبدالله صالح (تئوریزه کردن لزوم تغییر) ♦ تصویرسازی نسبت به شرایط مطلوب؛ تأکید بر لزوم تشکیل دولت انتقالی ♦ تصویرسازی نسبت به دخالت‌های خارجی؛ حمایت‌های آمریکا و عربستان از رژیم یمن در سرکوب‌ها ـ ماهیت ضدآمریکایی و ضدعربستانی قیام یمن
٤	سوریه	٦۳ خبر	۲/۷	♦ تصویرسازی نسبت به شرایط داخلی؛ پوشش کشتار معارضان و نیروهای حکومتی با تأکید (برجسته‌سازی) بر کشتار نیروهای حکومتی؛ هویت عاملان کشتار: نامعلوم‌بودن ـ پخش اعترافات معارضان مسلح تئوریزه کردن لزوم اصلاحات (و نه تغییر در رژیم) ♦ تصویرسازی نسبت به دخالت‌های خارجی؛ نقش کشورهای خارجی در ناآرامی‌ها ـ عدم انزوای سوریه در سطح بین‌المللی
۵	مصر	۵۷ خبر	۲/۵	♦ تصویرسازی سیر تحولات داخلی در مصر جدید؛ پی‌گیری مطالبات قیام ♦ تصویرسازی در خصوص روابط خارجی در مصر جدید؛ نفی رابطه با اسرائیل ـ حمایت از ازسرگیری رابطه با فلسطین
٦	تونس	۱۷ خبر	۰/۷	♦ تصویرسازی سیر تحولات داخلی پس از فرار بن‌علی؛ پی‌گیری مطالبات قیام
جمع		۵۸۷ خبر	۲۵ (حدود)	

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی ـ پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال سوم،
شماره دوم،
تابستان ۱۳۹۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

نتیجه‌گیری

تحلیل گفتمانی اخبار پرس تی‌وی بیانگر سیاست‌های خبری و گفتمانی‌ای است که در رابطه با کشورهای مورد تحلیل بوده که به‌طور خلاصه عبارتند از:

اول؛ سیاست بازنمایی شبکه در خصوص کشورهایی که در میانه تحول اند: سیاست خبری شبکه پرس تی‌وی در قبال تحولات معاصر کشورهای بحرین، لیبی، یمن و سوریه در دو بعد داخلی و خارجی قابل تقسیم است.

بعد داخلی: شبکه پرس تی وی در بعد داخلی خبری، تفاوت مهمی در بازنمایی تحولات سوریه نسبت به یمن، لیبی و بحرین نشان داده است. به این صورت که در بازنمایی تحولات داخلی یمن، بحرین و لیبی محورهای اساسی ذیل از اصلی‌ترین سیاست‌های خبری بازنمایی شده توسط این شبکه بوده که مورد تأکید قرار گرفته‌اند: ۱- نفی مستقیم رژیم‌های حاکم با تأکید بر مصادیق فساد در این کشورها؛ ۲- سرکوب و شکنجه مردم توسط رژیم‌های کشورهای مزبور؛ ۳- برجسته‌سازی موضوعاتی از جمله نقض حقوق بشر و نقض آزادی‌های مذهبی مردم؛ ٤- در خصوص سوریه، شبکه پرس تی‌وی سیاست خبری دیگری اتخاذ کرده است که حاکی از تفاوت اساسی با سایر کشورهای دیگر مورد تحقیق بوده است. محورهای اساسی مطرح شده در رابطه با این کشور عبارتند از: الف) لزوم اصلاحات در سوریه (و نه تغییر رژیم) مورد تأکید قرار گرفته است؛ ب) تفاوت اصلی دیگر در بازنمایی تحولات سوریه نسبت به یمن، بحرین و لیبی این است که عامل کشتار در سوریه، معارضان مسلحی معرفی می‌شوند که مورد حمایت غرب هستند و حکومت در خصوص کشتار مردم مقصر دانسته نمی‌شود؛ در حالی که در کشتارها و سرکوب‌های یمن، بحرین و لیبی مقصر اصلی حکومت‌های این کشورها با همکاری کشورهای دیگر معرفی می‌شوند. این مسئله به‌هر حال بیان‌گر دیدگاه شبکه پرس تی‌وی است که متأثر از سیاست کلی نظام در این زمینه است.

بُعد خارجی: شبکه پرس تی‌وی در بُعد خارجی نیز مسائل را به‌گونه‌ای مطرح کرده است که بیان‌گر سیاست خبری و گفتمان آن در رابطه با کشورهای مورد بررسی است. این موارد عبارتند از: ۱- سیاست نفی مداخلات خارجی: در خصوص تحولات یمن، بحرین، لیبی و سوریه، اصلی‌ترین سیاست بازنمایی شبکه پرس تی‌وی «نفی مداخلات خارجی» است. ۲- عدم انزاوای بین‌المللی حکومت سوریه: سیاست گفتمانی و خبری شبکه پرس

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

تی‌وی در خصوص ســوریه بر «عدم انزوای بین‌المللی حکومت بشــار اسد» تأکید دارد که به‌عنوان یک سیاست بازنمایی اساسی در این زمینه مطرح است.

دوم؛ سیاست بازنمایی شبکه در خصوص کشورهایی که دوران پس از انقلاب را تجربه می‌کنند: سیاست خبری شبکه در قبال تحولات مصر و تونس در دو بعد داخلی و خارجی قابل تقسیم است.

بعد داخلی: مهمترین سیاســت خبری شــبکه پرس تی‌وی در خصوص این دو کشــور عبارت از «پی‌گیری مطالبات قیام» اســت. این شبکه در این زمینه مردم کشورهای مزبور را به «پی‌گیری مطالبات قیام» دعوت می‌کند.

بعد خارجی: شــبکه پرس تی‌وی در این زمینه دو سیاست گفتمانی و خبر در مورد دو کشور ذیل داشته است: الف) در خصوص اخبار مربوط به کشور مصر سیاست «نفی رابطه با اســرائیل» به‌عنوان یک سیاســت خبری قابل توجه اســت. ب) سیاست پرس تی‌وی در خصوص کشور تونس جهت‌گیری خاصی نداشته است و رویکرد خاصی را در این زمینه نشان نمی‌دهد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]

[DOI: 10.20286/priw-030229]

کتابنامه

اوگاوا، تسونئو (۱۳۸۰). «کاربرد تنظیم و برجسته‌سازی خبر»، زهره بیدختی، **فصلنامه رسانه**، شماره۲، سال دوازدهم، صص ۸۱-۷٤.

بشیر، حسن (۱۳۹۰). **رسانه‌های بیگانه: قرائتی باتحلیل گفتمان**، تهران: نشر سیمای شرق.

بشیر، حسن و حمیدرضا حاتمی (۱۳۸۸). «مطالعه مقایسه‌ای رویکردهای انتخاباتی: تحلیل گفتمان سرمقاله‌های جمهوری اسلامی و کیهان درباره دومین مرحله انتخابات مجلس هشتم (از ۲۵ اسفند ۸٦ تا ٦ اردیبهشت ۸۷)»، **فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی مرکز تحقیقات صدا و سیما**، سال ۱٦، شماره ۱، پیاپی ۵۷، صص ۱۱٤-۹۳.

بشیر، حسن و همکاران (۱۳۸۹). **خبر: تحلیل شبکه‌ای و تحلیل گفتمان**، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

دفلور، ملوین و اورت ای دنیس (۱۳۸۳). **شناخت ارتباط جمعی**، سیروس مرادی، تهران: دانشکده صدا و سیما.

سلطانی، سید علی‌اصغر (۱۳۸٤). **قدرت، گفتمان و زبان**، تهران: نشر نی.

سورین، ورنر و تانکارد، جیمز (۱۳۸٦). **نظریه‌های ارتباطات**، علیرضا دهقان، تهران: دانشگاه تهران.

سولیوان، تام او. و دیگران (۱۳۸۵). **مفاهیم کلیدی ارتباطات**، میرحسن رئیس‌زاده، تهران: فصل نو.

شعار غفاری، پیروز (۱۳۷٤). «معرفت‌شناسی خبر»، **فصلنامه رسانه**، شماره ۳، سال ششم.

شکرخواه، یونس (۱۳۸۷). **خبر**، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

شکرخواه، یونس (۱۳۸۲). **واژه‌نامه ارتباطات**، تهران: سروش.

فرقانی، محمدمهدی (۱۳۸۰). «تحول گفتمان توسعه سیاسی در ایران از انقلاب مشروطه تا پایان دهه دوم انقلاب اسلامی»، **پایان‌نامه دکتری**، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی، تهران.

فرکلاف، نورمن (۱۳۸۷). **تحلیل انتقادی گفتمان**، گروه مترجمان، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

کریمی، لقمان، و آزاده نجفی (۱۳۹۰). «بررسی چگونگی انعکاس خبر تحولات یمن و سوریه در پرس تی‌وی از منظر تحلیل گفتمان»، تهران: سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، **گزارش منتشر نشده**.

مسعودنیا، حسین و زهرا صادقی نقدعلی (۱۳۹۲). «خاورمیانه بزرگ جهان اسلامی؛ چالش‌ها و راهکارها»، **فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام**، ش ۱، سال سوم، صص ۱۱۸-۹۷.

مسعودی، امید (۱۳۸۲). «روش‌های جدید خبری در جنگ دوم خلیج فارس: انگاره‌سازی و جذب در بازی»، **پژوهش و سنجش**، ش۳٤، سال دهم، صص ۱٤۵-۱۲۳.

معتمدنژاد، کاظم و محمد مهدی‌زاده (۱۳۸۵). «بازنمایی ایران در مطبوعات غرب؛ تحلیل انتقادی گفتمان (نیویورک تایمز)، (گاردین)، (لوموند) و (دی وست)»، **فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی**، ش۳٦، صص ۳۵-۱.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]
[DOI: 10.20286/priw-030229]

مولانا، حمید (۱۳۷۵). «رسانه‌ها و انگاره‌سازی»، غلامرضا تاجیک، **فصلنامه رسانه**، ش۲، سال هفتم.
مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۸۷). **رسانه‌ها و بازنمایی**، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
وحیدی فردوسی، علی (۱۳۹۰). «تحلیل گفتمان پرس تی‌وی در انقلاب مصر؛ بررسی سیاست‌های بازنمایی پرس‌تی‌وی در انقلاب مصر»، تهران: سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، **گزارش منتشر نشده**.
نیاکوئی، سید امیر و دیگران (۱۳۹۲). «تبیین راهبرد امنیتی ایران در قبال بحران سوریه (۲۰۱۳-۲۰۱۱)»، **فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام**، ش ۱، سال سوم، صص ۱۳۹-۱۱۹.
ویلیامز، کوین (۱۳۸٦). **درک تئوری رسانه‌ها**، رحیم قاسمیان، تهران: نشر ساقی.
ویندال، سون، بنو سیگنایزر و جین اولسون (۱۳۸۷). **کاربرد نظریه‌های ارتباطات**، علیرضا دهقان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
هال، استوارت (۱۳۸٦). **غرب و بقیه: گفتمان و قدرت**، محمود متحد، تهران: آگه.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-16]
[DOI: 10.20286/priw-030229]